

MISCELLANEA

JOLANTA M. MARSZAŁSKA

AKTYWNOŚĆ RELIGIJNO-DUSZPASTERSKA PROFESÓW KLASZTORU KANONIKÓW REGULARNYCH W CZERWIŃSKU W LATACH 1720-1819

Podstawę do omówienia powyższego tematu w ujęciu chronologicznym lat 1720-1819 stanowi *Księga Profesji* klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku *Rituale Proffessionis Religiosissimorum Clericorum Canonicorum Regularium Lateranensem S. Augustini Episcopi Hipponensi Ecclesiae Doctoris Incliti, Ejusdem Sacri et Apostolici Ordinis Reformatoris in Canonica Cervenensi*, założona na polecenie opata czerwińskiego Mateusza Kraszewskiego w 1762 r.

Księga Profesji klasztoru czerwińskiego przechowywana jest w zbiorach Starych Druków Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku i nigdy wcześniej nie była przedmiotem studiów badawczych¹.

Księga Profesji zawiera interesujący i ważny z punktu historycznego „dodatek”, którym jest doklejona przed kartą tytułową, karta zawierająca imienny spis zakonników czerwińskich z wyszczególnieniem daty składanej profesji, sprawowanych w klasztorze funkcji przez poszczególnych zakonników wraz z wyliczeniem prepozytur zakonnych. Dołączona do zasadniczej *Księgi Profesji* wspomniana karta obejmuje lata od 1720 do 1759, zaś sama księga doprowadzona została do roku 1819.

W części zasadniczej *Rituale Proffessionis...*, klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku obejmuje składane profesje w latach 1762-1819 na ręce sześciu kolejnych opatów czerwińskich: Mateusza Kraszewskiego w latach 1762-1766, Jana Źdźarskiego w latach 1766-1775, Józefa Frigidiana Sosnkowskiego w latach 1776-1795, Jana Anto-

¹ BSPi bez sygn.

niego Wołowskiego w latach 1795-1799, Walentego Tomasza Żaboklickiego w latach 1804-1816 oraz Stanisława Bertranda Długoleckiego w latach 1816-1819². A zatem jest to pierwsze wykorzystanie księgi jako źródła między innymi do dziejów poznania aktywności religijno-duszpasterskiej profesów klasztoru czerwińskiego a także doskonałe źródło historyczne do badań nad prozopografią zakonną w latach 1720-1819.

Księga Profesji klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku zachowana jest w stanie idealnym. Tekst składanej formuły profesji jest drukowany zaś uzupełnienia z podaniem imienia i nazwiska profesy, jego pochodzeniem społecznym oraz datą składanej profesji uzupełniane są ręcznie czarnym atramentem. Na odwrocie karty z drukowanym nagłówkiem *Forma Proffessionis* znajdują się rubryki: *Studia et Profectus, Virtutes, Officia, Dignitates, Merita, Obitus*, które również uzupełniane są ręcznie, czarnym atramentem. Jak zostało to już wcześniej zaznaczone, przed kartą tytułową księgi z drukowanym nagłówkiem *Rituale Proffessionis...*, została doklejona karta na której nieznanymi z imienia i nazwiska zakonnik odnotował *Catalogus Canoniorum Regularium Lateranensis Ordinis S. Augustini Almae Canoniae Laterano Cervenensis...*, zaś poniżej tytułu zamieszczone zostały imiona i nazwiska 50 zakonników czerwińskich składających profesje wieczyste w latach od 1720 do 1759.

Można domniemywać z dużym prawdopodobieństwem, iż uzupełnienie *Księgi Profesji* z 1762 r. musiało być oparte na innej, zapewne wcześniejszej *Księdze Profesji* bądź innym dokumencie klasztorowym którego spisujący nie przytoczył. Ważnym materiałem historyczno-poznawczym są uzupełnienia w poszczególnych rubrykach, dotyczące składających profesje a zatem ich pochodzenie społeczne, wykształcenie, cechy charakteru, spełniane w klasztorze funkcje oraz tzw. godności. Niestety w znakomitej większości rubryki te nie zostały wypełnione poza ostatnią, dotyczącą daty, miejsca śmierci oraz ewentualnego miejsca pochówku profesy czerwińskiego. W niniejszym przedłożeniu uwzględniono tych zakonników czerwińskich co do których zachowały się w *Księdze Profesji* najpełniejsze dane odzwierciedlają-

² BSPi, *Rituale Proffessionis Relogiosissimorum Clericorum Canoniorum Regularium Lateranensem S. Augustini Episcopi Hipponensi Ecclesiae Doctoris Incliti, Eiusdem Sacri et Apostolici Ordinis Reformatoris in Canonia Cervenensi, bez sygn.* k. 1-88 (dalej: *Księga Profesji*); H. F o l w a r s k i, *Poczet opatów klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku*, „Nasza Przeszłość”, t. 6:1957, s. 5-81.

ce przebieg życia zakonnego i aktywność religijno-duszpasterską, szczególnie tych profesów czerwińskich, którzy spełniali swoje funkcje w prowadzonych przez klasztor parafiach.

Jak już zaznaczono *Księga Profesji* klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku obejmuje lata 1762-1819, a zatem do kasaty klasztoru³. Ostatecznie bowiem w 1819 r. na podstawie bulli *Ex Imposita Nobis* został wydany dekret likwidujący szereg domów zakonnych w diecezjach Królestwa Polskiego w tym istniejące od około 1150 r. opactwo Kanoników Regularnych w Czerwińsku w diecezji płockiej⁴.

Księga Profesji o wymiarach 34 x 22 cm zawiera 236 kart liczbowanych, ostatni zapis profesji umieszczony został na karcie 88 pod datą 24 *january 1819*. Oprawę księgi stanowi utwardzona tektura, której powierzchnia została oklejona gładką, brązową skórą.

Do Czerwińska sprowadził kanoników regularnych przed połową XII w. wybitny biskup płocki, Aleksander z Malonne (1129-1156), prawdopodobnie ok. 1150 r. ze swoich stron rodzinnych z opactwa św. Idziego z Leodium. Fakt ów potwierdzają wzmianki zawarte w *Spominkach Płockich* i *Spominkach Sochaczewskich*, jak również uzyskanie przez Aleksandra z Malonne papieskiej bulli protekcyjnej dla klasztoru⁵. Opactwo czerwińskie bardzo szybko stało się głównym domem kanonicznym na Mazowszu, tworząc w wiekach średnich szereg prepozytur. W 1254 r. miało na swym uposażeniu co najmniej dziewięć kościołów obsługiwanych już wówczas przez samych kanoników. Pozwala to wysnuć prawdopodobny wniosek, że opactwo czer-

³ W bulli z 30 VI 1818 r. arcybiskup Franciszek Skarbek Malczewski otrzymał uprawnienia do skasowania tytułów klasztorów, opactw i zwykłych beneficjów ile trzeba będzie do uzupełnienia i zasilenia z uszczuplonych w czasie działań wojennych uposażeń biskupów, kapituł, seminariów na utworzenie nowego biskupstwa. Trzeba zaznaczyć, że negocjacje prowadzone w Rzymie między Rosją a Kurią Rzymską w latach 1817-1818 doprowadziły do wydania przez papieża Piusa VII bulli *Militantis Ecclesiae* z dnia 12 III 1818 r. erygującej arcybiskupstwo warszawskie oraz bulli *Ex Impisita Nobis* z dnia 30 VI 1818 r. wyznaczającej granice diecezji w ramach Królestwa Polskiego. Por. P. P. G a c h, *Zakony w diecezji płockiej w I połowie XIX wieku*, „Studia Płockie”, 4/1976, cz. 2, s. 222-247.

⁴ Omówienie treści dekretu kasacyjnego z 1819 r. oraz ogólny zarys jego wykonania podali Z. Chodyński i S. Chodyński. Por. Z. C h o d y ń s k i, *Opat, Encyklopedia Kościelna*, t. 17, red. M. N o w o d o r s k i, Warszawa 1891, s. 320-338; S. C h o d y ń s k i, *Sekularyzacja dóbr duchownych w Polsce*, tamże, t. 24, s. 615-622.

⁵ H. F o l w a r s k i, *Poczet opatów klasztoru...*, s. 5-81; Cz. D e p t u ł a, *Krag kościelny płocki w połowie XII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 8/1959, z. 2, s. 94-106; *Kościół w Polsce*, t. 1. *Średniowiecze*, red. J. K ł o c z o w s k i, Kraków 1966, s. 436; M. L e w k o, *Czerwińsk nad Wisłą*, EK, t. 3, kol. 840-841.

wińskie zaangażowało się w administrowanie sakramentami na terenie swoich posiadłości niedługo po założeniu we wspomnianym dokumencie z 1254 r. gdzie jak zaznaczono wymienionych zostało dziewięć kościołów w dobrach czerwińskich (co trzecia wieś), kilka z nich było później kościołami parafialnymi a wezwania NMP wskazują na ich bliski związek z opactwem, mającym także wezwanie Maryjne. Sami zaś kanonicy starali się o zapewnienie w swoich dobrach regularnej obsługi religijnej co wiązało się w pewnym stopniu z chrystianizacją wiejskich terenów nadwiślańskich⁶. Według ustaleń potwierdzonych źródłowo z XIII w. zachowała się tylko jedna bezpośrednia wiadomość o wybudowaniu w miejscowości Błonie, kościoła pw. św. Trójcy przez księcia Konrada Mazowieckiego i fundacji tu w 1228 r. prepozytury przekazanej opactwu czerwińskiemu⁷. A zatem dość wcześnie bo na przełomie XII i XIII w. daje się zauważyć ważne skądinąd zjawisko dotąd słabo jeszcze zbadane a mianowicie zagadnienie funkcji społecznych spełnianych w polskim społeczeństwie średniowiecznym przez kanonikat regularny. Charakteryzowały je trzy podstawowe pola działalności a mianowicie działalność naukowa, charytatywna i szeroko pojęta aktywność duszpasterska. Ta ostatnia związana była z ilością funkcjonujących prepozytur zakonnych, ich uposażeniem i wykonywaniem obowiązków wynikających z ich prowadzenia. Warto tutaj zaznaczyć, iż w zakresie duszpasterstwa parafialnego wielokrotnie zdarzało się, że kanonicy sami kierowali parafiami znajdującymi się pod ich patronatem, na co zresztą uzyskali specjalne przywileje papieskie. W XV w. w granicach archidiaconatu warszawskiego, klasztor w Czerwińsku posiadał cztery własne placówki: w Warszawie przy kościele św. Jerzego, w Błoni, Borzęcinie i Łomnie⁸.

⁶ Cz. Deptuła, *Krag kościelny płocki w połowie XII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 8/1959, z. 2, s. 104.

⁷ T. Żebrowski, *Kościół (XIV-początek XVI w.)*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 335. Najstarsza wzmianka dotycząca kościoła w Błoni pochodzi z 1257 r., w którym biskup poznański Bogufał III upoważnił biskupa płockiego Andrzeja do konsekracji dwóch ołtarzy w kościele błońskim. Kanonicy regularni osiedlili się w Błoni dopiero w 1288 r. z nadania księcia Konrada. Prepozytura błońska zależna była od opactwa czerwińskiego. Por. J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustroj*, t. 2, Poznań 1964, s. 760-761.

⁸ Prepozytura św. Jerzego w Warszawie erygowana została przez bpa Andrzeja Bnińskiego 19 I 1453 r. lub 1454 r. na prośbę opata czerwińskiego Pawła, do prepozytury tej erygowana została plebania w Borzęcinie i z uwagi na nią otrzymywali odtąd proboszczowie prezentowani przez klasztor czerwiński instytucje kanoniczną z rąk biskupów poznańskich; prepozyturę w Borzęcinie klasztor czerwiński otrzymał od

Jak ogromne znaczenie przywiązywały duże domy kanonickie na przełomie XV i XVI w. do możliwie swobodnego dysponowania swoimi parafiami, świadczą o tym ostre nieporozumienia jakie miały miejsce między opatem czerwińskim Ambrożym a biskupem płockim Erazmem Ciołkiem w trakcie których doszło nawet do najazdu opackiego na kurię biskupią w Czerwińsku⁹. W osiągniętym nieco później kompromisie zwraca między innymi uwagę zakaz odwoływania przez opata zakonników spełniających w parafiach funkcje plebańskie co w znacznej mierze łączyło się z ograniczeniem władzy opackiej. W 1513 r. dzięki staraniom opata Ambrożego, papież Leon X (1513-1521) włączył do uposażenia konwentu przy najbliższym ich wakansie kościoły parafialne w Nasielsku i Pomiechowie¹⁰. I tak na przełomie średniowiecza i epoki nowożytnej klasztor w Czerwińsku posiadał dziesięć prepozytur: w Błoni, Czerwińsku, Kochowie, Lubotyńcu, Łomnie, Nasielsku, Pomiechowie, św. Jerzego w Warszawie, Wieliszewie i Zuzeli oraz dwa probostwa w Borzęcinie i Skołatowie¹¹.

Od 1681 r. na prośbę Jana Bonawentury Krasieńskiego, referendarza królewskiego i właściciela Krasnego, opat czerwiński Andrzej z Leszna Leszczyński wyraził zgodę na objęcie przez podległych mu zakonników obowiązków duszpasterskich przy kościele parafialnym w Krasnem. Dotychczas bowiem, sprawowali tam funkcje proboszczów duchowni diecezjalni, a po śmierci ostatniego z nich, Marcina Łączyńskiego, biskup płocki Bonawentura Madaliński instytuował w charakterze prepozyta 22 I 1681 r. Franciszka Józefa Jagodkowicza, zakonnika z Czerwińska. Odtąd Krasne, aż do kasaty klasztoru pozostawało pod opieką duszpasterską konwentu czerwińskiego¹².

Aktywność religijno-duszpasterska zakonników czerwińskich, sprawujących swe funkcje w podległych klasztorowi prepozyturach przyjmowa-

księcia Konrada I w zamian za Popień i Służew mocą indultu papieża Marcina V w 1428 r. biskup Bniński inkorporował w 1453 r. plebanie w Borzęcinie do prepozytury warszawskiej św. Jerzego; prepozytura w Łomnie jako posiadłość klasztoru czerwińskiego wymieniona została w bulli protekcyjnej papieża Hadriana IV z 1155 r. W dokumencie z 1254 r. wzmiankowany jest tamtejszy kościół parafialny przy którym istniała od dawna prepozytura zakonna do której przed 1461 r. inkorporowano tamtejsza plebanie. Por. J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska*, t. 2, s. 760-761.

⁹ H. Folwarski, *Erazm Ciołek, biskup i dyplomata*, Warszawa 1935, s. 140-144.

¹⁰ H. Folwarski, *Poczet opatów klasztoru...*, s. 17.

¹¹ T. Żebrowski, *Kościół...*, s. 337.

¹² H. Folwarski, *Poczet opatów klasztoru...*, s. 38.

ła formy różnorodne i miała poziom zróżnicowany. Tym bardziej, że w Polsce, gdzie nie wzrastała w XVII-XVIII w. poważnie liczba parafii i kłeu diecezjalnego, siłą rzeczy ta programowa intensyfikacja polegała w znacznej mierze na rosnącej gwałtownie liczbie klasztorów i zakonników. Toteż na aktywność duszpasterską nastawione były również zakony kleri regularnego, stanowiące w tym okresie grupę wyraźnie wiodącą¹³.

Przejaw działalności duszpasterskiej w parafiach i prepozyturach zakonnych był podobny do tych jakie były prowadzone w parafiach przez kler diecezjalny. Typ duchowości i studia właściwe poszczególnym rodzinom zakonnym rzutowały też na religijność wiernych, którzy pozostawali w zasięgu ich oddziaływania. Aby w pełni uświadomić sobie jak dużą rolę odgrywały parafie i prepozytury zakonne (w tym prowadzone również przez kanoników czerwińskich) dla całości życia religijnego wiernych swojej epoki, warto zwrócić uwagę na różnice jakie dzieliły parafie zakonne od parafii prowadzonych przez kler diecezjalny. To co jest bardzo istotne to fakt, że parafie zakonne dawały gwarancje stałej rezydencji plebanów czego niestety w wielu przypadkach nie zapewniały parafie prowadzone przez kler diecezjalny, w których zjawisko nierezydowania było zarówno w XVII jak i XVIII w. dość powszechne¹⁴. Dlatego też w parafiach i prepozyturach prowadzonych przez kler zakonne wykluczone były wakanse tak bardzo uciążliwe w niektórych parafiach diecezjalnych, trwające niekiedy po kilka lat. Na probostwa zakonne rekomendowały kapituły lub prowincjałowie, nie zaś kolatorzy świeccy, często zresztą nie zważający na poziom intelektualno-duchowy przyszłego beneficjanta a kierujący się względami osobistymi. Nadto dzięki większej i stałej liczbie kapłanów zakonnych możliwe było zorganizowanie licznych nabożeństw liturgicznych, upowszechnianie praktyki częstej spowiedzi, szerzenie specjalnych kultów do słynących łaskami obrazów, organizowanie licznych i dobrze działających bractw a nade wszystko rozwijanie sztuki kaznodziejskiej tak bardzo ważnej w działalności duszpasterskiej zakonów. Było to zresztą zgodne z wyznawaną wówczas teorią aktywności religijno-duszpasterskiej, która zakładała różnorod-

¹³ *Kościół w Polsce*, t. 2, Warszawa 1969, s. 701; J. Fla g a, *Zakony męskie w Polsce w 1772 r.*, t. 2, cz. 1. *Duszpasterstwo*, Lublin 1991, s. 5-33.

¹⁴ J. Fla g a, *Działalność duszpasterska zakonów w drugiej połowie XVIII 1767-1772*, Lublin 1986, s. 77-79.

ność form odpowiadających poziomowi umysłowemu i moralnemu wiernych reprezentujących różne środowiska¹⁵.

Wszystkie te formy aktywności religijno-duszpasterskiej czasami nie bez większych problemów prowadzone były w podległych klasztorowi czerwińskiemu prepozyturach i parafiach w latach 1720-1819. Wskazuje na to przeprowadzona analiza zapisów w zachowanej *Księdze Profesji* klasztoru.

Prepozytury czerwińskie w latach 1720-1759

Jak już zaznaczono do *Księgi Profesji* przed kartą tytułową doklejona została karta uwzględniająca imienny spis zakonników sprawujących swoje funkcje w klasztorze oraz podległych mu parafiach i prepozyturach w latach 1720-1759. Na 50-u objętych spisem zakonników 23 spełniało swoje funkcje w parafiach bądź prepozyturach, zaś przy pozostałych spisujący odnotował między innymi godności i inne funkcje spełniane w klasztorze. I tak w:

K r a s n e m – w 1720 r. funkcje prepozyta sprawował Stefan Benno Mikowski [poz. 1]¹⁶; w 1756 r. jako koncjonator (kaznodzieja) został odnotowany Marek Piotr Krzysztof Ostaszewski [poz. 46]; w 1757 r. jako prepozyt Stefan August Nożewski [poz. 47].

P o m i e c h o w i e – funkcje prepozyta w 1728 r. sprawował Antoni Piotr Kamiński [poz. 5].

W a r s z a w i e w prepozyturze św. Jerzego w 1729 r. jako prepozyt odnotowany został Józef Marcellinus Birski [poz. 6].

W i e l i s z e w i e – w 1729 r. odnotowany jest jako prepozyt Antoni Franciszek Smoleński [poz. 7], zaś w 1756 r. Mateusz Romuald Ulatowski [poz. 41].

Ł o m n i e – w 1732 r. odnotowano jako prepozyta Marcina Prospera Wyżyńskiego [poz. 11], zaś w 1755 r. funkcję tę spełniał Ignacy Rufin Grąbczewski [poz. 40].

S k o ł a t o w i e – w 1730 r. jako prepozyt odnotowany został Walenty Kiślewski [poz. 9], zaś w 1737 r. jako wikariusz Piotr Herkulan Zdzieborski [poz. 17].

N a s i e l s k u – w 1734 r. prepozyt Nikodem Marcelli Milewski [poz. 13], zaś w 1759 r. Antoni Augustyn Bramański [poz. 49].

¹⁵ M. Jabłoński, *Teoria duszpasterstwa (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Recho w i c z, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 353.

¹⁶ *Księga Profesji*, bez sygn. poz. 1. Następne odnośniki umieszczone za nazwiskami.

Czerwińsku – w 1736 r. jako prepozyt odnotowany został Wojciech Beszno Nasiennowski [poz. 16], zaś w 1742 r. Fabian Sieklucki [poz. 25].

Zuzeli – w 1737 r. odnotowany jako prezpozyt został Jan Malachiasz Ździarski – późniejszy opat czerwiński [poz. 18], w 1756 r. Antoni Jan Wołowski, również późniejszy opat czerwiński [poz. 45].

Borzęcynie – w 1741 r. wymieniony został jako komendant Karol Benno Kober [poz. 21].

Lubotyńiu – w 1745 r. jako prepozyt Jan Leon Gawarczewski [poz. 28], rok później w 1746 r. również jako prepozyt Jan Garliński [poz. 29].

Błoniu – w 1746 r. jako wikariusz Józef Dominik Milewski [poz. 31], w 1748 r. funkcje wikariusza spełniał Antoni Teodor Zielonka [poz. 33], w rok później w 1749 również jako wikariusz został odnotowany Józef Ciszewski [poz. 35].

Prepozytury czerwińskie w latach 1759-1819

Księga Profesji klasztoru czerwińskiego została założona z inicjatywy opata Mateusza Kraszewskiego w 1762 r. w trzy lata po jego instalacji opackiej. Opat Mateusz Kraszewski w klasztorze czerwińskim spełniał początkowo funkcje kaznodziei klasztornej (1735), zaś od 1737 r. został mianowany ponownie kaznodzieją i magistrem nowicjuszy konwentu czerwińskiego. Od 1746 r. pełnił obowiązki prepozyta w Krasnem a w rok później w 1747 r. prepozyta w Pomiechowie. Wybrany na kapitule generalnej 19 VII 1752 r. przeorem konwentu czerwińskiego, nadal pełnił obowiązki prepozyta w Pomiechowie co doprowadziło do zatargu z ówczesnym opatem Fabianem Ździeborskim. Ponownie wybrany w 1753 r. prepozytem św. Jerzego w Warszawie, zrzekł się godności przeora by w kilka miesięcy później objąć prepozyturę w Błoniu. W 1759 r. Mateusz Kraszewski został wybrany opatem klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku¹⁷. W latach 1761-1767 a zatem do śmierci opata Kraszewskiego na jego ręce złożyło profesję wieczystą 12 zakonników czerwińskich [k. 1-12v]. Na odnotowanych 12 profesów, siedmiu zakonników sprawowało funkcje prepozytów bądź wikariuszy w podległych klasztorowi czerwińskiemu placówkach. Byli wśród nich odnotowani w *Księdze Profesji*:

¹⁷ H. Folwarski, *Poczet opatów klasztoru...*, s. 61-63.

1. Włodzisław Izidor Brożowski – wikariusz w Błoniu (zm. 1777) [k. 2-2v];
2. Ignacy Wilhelm Emmanuel Sławikowski – prepozyt w kościele św. Jerzego w Warszawie (zm. 1764) [k. 3-3v];
3. Joachim Albert Dobrski – wikariusz w Krasnem (zm. 1769) [k. 4-4v];
4. Jakub Malachiasz Latoszyński – prepozyt i kaznodzieja w Krasnem (zm. 1782) [k. 7-7v];
5. Piotr Krzysztof Adam Załęski – prepozyt w Skołatowie (zm. 1793) [k. 8-8v];
6. Kazimierz Adolf Grąbczewski – wikariusz w Skołatowie (zm. 1786) [k. 10-10v];
7. Jan Antoni Napierkowski również wikariusz w Skołatowie (zm. 1788) [k. 11-11v].

Przy pierwszym składającym profesję zakonniku, Rajmundzie Albinie Olkowskim, spisujący (uzupełniający) *Księgę Profesji*, odnotował kilka uwag dotyczących jego osoby „[...] *simplicitas in eo Columbina homo mitis et devotus ac rectus corde*” [k. 1-1v]. W tym krótkim opisie charakteryzującym jego osobę podkreślona została jego głęboka pobożność i prawość serca. Przy pozostałych zakonnikach w rubryce *obitus*, obok daty zgonu odnotowano ewentualną funkcję jako zakonnicy sprawowali w klasztorze czerwińskim bądź w podległych klasztorowi placówkach.

Pogarszający się stan zdrowia opata Mateusza Kraszewskiego skłonił go do przeprowadzenia wyboru koadiutora z prawem następstwa. Na kapitule generalnej w dniu 1 VI 1767 r. koadiutorem został wybrany dotychczasowy prepozyt w Krasnem w latach 1759-1767 – Jan ze Źdźdar Ździarski. Uroczysta instalacja opacka odbyła się w Czerwińsku 16 V 1768 r.¹⁸ Opat Jan Ździarski sprawował rządy w klasztorze czerwińskim w latach 1768-1775. W okresie siedmiu lat na jego ręce złożyło uroczystą profesję wieczystą 16 zakonników czerwińskich [k. 13-29v]. Wśród nich sześciu zakonników sprawowało później funkcje prepozytów bądź wikariuszy w podległych klasztorowi placówkach. Byli wśród nich odnotowani w *Księdze Profesji*:

1. Sylwester Józef Białobrzeski – prepozyt przy kościele św. Jerzego w Warszawie (zm. 1810 r.) [k. 18-18v].
2. Feliks Augustyn Szamiar, przy którym spisujący księgę odnotował, iż ukończył studia teologiczno-filozoficzne w wyniku *cum laude*, przez

¹⁸ Tamże, s. 64.

pewien czas sprawował w klasztorze czerwińskim funkcje podprzeora, nadto (nie są podane lata) był również prepozytem w Błoniu nieco później w Krasnem oraz kustoszem w Czerwińsku (zm. 1807) [k. 21-21v].

3. Józef Onufry Mikołaj Laskowski, przy którym również odnotowano, iż odbył studia filozoficzno-teologiczne w seminarium klasztornym, mieszczącym się przy prepozyturze św. Jerzego w Warszawie; był kaznodzieją przy kościele w Błoniu, sekretarzem kapituły zakonnej (1778) oraz kaznodzieją w konwencie czerwińskim (zm. 1809) [k. 22-22v].

4. Jan Alojzy Stanisław Golanowski, przez cztery lata studiował teologię i historię Kościoła w Seminarium pułuskim, następnie wstąpił do klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku; był prepozytem przy kościele św. Jerzego w Warszawie, w 1782 r. objął obowiązki profesora teologii dogmatycznej w Czerwińsku, od 1782 r. pełnił funkcje sekretarza kapituły, w 1793 r. objął obowiązki prepozyta w Skołatowie (zm. 1823) [k. 25-25v].

5. Jakub Albert Weyher, odnotowany jako wikariusz w Błoniu (zm. 1763) [k. 26-26v].

6. Ignacy Floridus Przeździecki, studiował wcześniej filozofię, teologię i historię Kościoła w seminarium pułuskim, w rubryce *virtutes* odnotowano, iż był prawy, skromny i religijny, roztropny i powściągliwy w wydawaniu sądów. Wśród licznych funkcji jakie sprawował, w *Księdze Profesji* odnotowano, iż był prepozytem przy kościele św. Jerzego w Warszawie (zm. 1793) [k. 28-28v].

Spośród 16 profesów czerwińskich, składających śluby wieczyste na ręce opata Jana Żdzarskiego, jak już zaznaczono sześciu sprawowało funkcje prepozytów bądź wikariuszy w podległych klasztorowi prepozyturach. Dwóch zakonników, których wymienia *Księga Profesji*, prowadziło działalność duszpasterską w parafiach diecezji płockiej. Byli to: Jan Paweł Żebrowski w parafii św. Trójcy w Zawadach (zm. 1808) [k. 19-19v] oraz Józef Benedykt Filipowicz w parafii pod wezwaniem NMP i św. Jana Chrzciciela w Gąsiorowie (zm. 1803) [k. 20-20v].

Po śmierci opata Jana Żdzarskiego (23 XI 1775), nuncjusz papieski do czasu wyboru nowego opata mianował administratorem opactwa w Czerwińsku, Macieja Ulatowskiego, zalecając mu między innymi zwołanie kapituły celem wyboru nowego opata. Dnia 17 XII 1775 r. kolejnym opatem został dotychczasowy komendarz w Krysku, Józef Frygidian Sosnkowski. Uroczystej benedykcji Sosnkowskiego dokonał 14 IV 1776 r. biskup płocki Michał Jerzy Poniatowski w kościele św. Jerzego w Warszawie zaś instalacja opacka odbyła się w kościele

klasztornym w Czerwińsku¹⁹. Stosunki wewnętrzne jakie panowały w samym konwencie czerwińskim były daleko niezadawalające, obok bowiem jaskrawych braków w zachowaniu reguły zakonnej dochodziło do poważnych nieporozumień między opatem a zakonnikami, szczególnie dotyczyło to sporu o prepozyturę w Czerwińsku i Błoniu²⁰. Toteż mając na uwadze podniesienie poziomu życia duchowego wewnątrz klasztoru jak i w prepozyturach zakonnych starał się opat Sosnkowski między innymi o zwiększenie liczby powołań zakonnych by móc w przyszłości obsadzać nowymi zakonnikami urzędy klasztorne jak i podległe klasztorowi prepozytury. W ciągu 20 lat rządów opackich Józefa Frigidiana Sosnkowskiego (1775-1795), na jego ręce złożyło uroczystą profesję 42 zakonników na co wskazują zachowane wpisy w *Księdze Profesji* z 1762 r. [k. 29-70v] Wśród nich przy dziesięciu zakonnikach odnotowano sprawowane funkcje prepozytów bądź wikariuszy w podległych klasztorowi placówkach. Byli to:

1. Andrzej Tomasz Umiński, wikariusz w Krasnem (zm. 1784) [k. 33-33v];
2. Maciej Inventius Ślubowski, prepozyt przy kościele św. Jerzego w Warszawie (zm. 1788) [k. 34-34v];
3. Roch Melaniusz Pęski, prepozyt w Błoniu (zm. 1806) [k. 36-36v];
4. Kazimierz Malachiasz Sosnkowski, prepozyt przy kościele św. Jerzego w Warszawie (zm. 1813) [k. 44-44v];
5. Wincenty Roman Ślaski, wikariusz w Krasnem (zm. 1803) [k. 45-45v];
6. Józef Leon Lubieniecki, wikariusz w Krasnem (zm. 1790) [k. 48-48v];
7. Jan Feliks Firminus Gawarecki, prepozyt w Zuzeli i dziekan w Andrzejewie (zm. 1819) [k. 50-50v];
8. Paweł Tomasz Zabielski, prepozyt w Nasielsku (zm. 1799) [k. 51-51v];
9. Jan Euzebiusz Żółtowski, prepozyt w Czerwińsku (zm. 1804) [k. 53-53v];
10. Jakub Izidor Trzaskowski, wikariusz w Nasielsku (zm. 1794) [k. 62-62v].

Nadto przy kilku zakonnikach czerwińskich odnotowane zostały informacje co do sprawowanych przez nich urzędów plebańskich w parafiach diecezjalnych. Jak zatem wynika z zapisów w *Księdze Profesji* klasztoru czerwińskiego, zakonnicy niezależnie od prowadzenia własnych kościołów parafialnych zajmowali się również dusz-

¹⁹ Tamże, s. 68.

²⁰ Tamże, s. 70.

pasterstwem w parafiach kleru diecezjalnego, najczęściej w charakterze wikariuszy ale również i proboszczów, niektórzy spośród zakonników pełnili funkcje dziekańskie. I tak w okresie rządów opata Sosnkowskiego funkcje prepozytów bądź wikariuszy w parafiach diecezjalnych sprawowali:

1. Paweł Remigiusz Arciechowski, najpierw dziekan dekanatu górnońskiego, następnie prepozyt w Brzozowie, (zm. 1795) [k. 38-38v];
2. Marcin Karpiński, wikariusz w Juszynie (zm. 1817) [k. 44-44v];
3. Bernard Piotr Załuski, dziekan mławski i kurator parafii Żmijewo [k. 52-52v];
4. Jan Bertrand Surdykowski, prepozyt w Glinojcku (zm. 1807) [k. 61-61v].

Po śmierci opata Sosnkowskiego (7 VI 1795) nie bez pewnych trudności i napięć jakie towarzyszyły wyborowi następcy na urządzie opackim w Czerwińsku 30 XI 1795 r. w obecności komisarza, generała pruskiego Günthera jednogłośnie wybrano opatem czerwińskim Antoniego Wołowskiego, dotychczasowego prepozyta w parafii Zuzela, który sprawował swoje rządy do roku 1803²¹. W *Księdze Profesji* klasztoru czerwińskiego występuje po raz ostatni w 1799 r. jako przyjmujący profesję wieczystą. W okresie zaledwie czterech lat 1795-1799 na jego ręce złożyło profesję wieczystą pięciu zakonników czerwińskich. Byli to: Jan Sergiusz Godlewski [k. 71-71v], Antoni Tomasz Umiński (zm. 1856) [k. 72-72v], Mateusz Malachiasz Garnowski [k. 73-73v], Tomasz Malachiasz Zakobielski [k. 74-74v] oraz Ignacy Benedykt Samowski [k. 75-75v]. Przy żadnym z wyżej wymienionych zakonników spisujący nie odnotował sprawowanej funkcji w konwencie jak i urzędów spełnianych poza konwentem np. w podległych klasztorowi prepozyturach. Prawdopodobnie spisujący *Księgę Profesji* nie posiadał już informacji na ich temat.

Następcą Antoniego Wołowskiego na urządzie opackim został Walenty Tomasz Żaboklicki, dotychczasowy prepozyt w Łomnej. Formalne objęcie urzędu opackiego nastąpiło w maju 1805 r. W latach 1805-1816 na jego ręce złożyło uroczystą profesję siedmiu zakonników. Byli to: Paweł Bonifacy Głogowski, który przeszedł z zakonu do struktur diecezjalnych, został proboszczem w Węgrzynowie k. Przasnysza [k. 76-76v], Mikołaj Antoni Ruciński [k. 77-77v], Wawrzyniec Augustyn Tymiński (zm. 1819) [k. 78-78v], Andrzej Zębaczyński [k. 79-79v],

²¹ Tamże, s. 73.

Idzi Godlewski [k. 80-80v], Jan Weinert [k. 81-81v] oraz Jan Mieszkowski [k. 82-82v]. Również przy ich osobach nie odnotowano sprawowanych funkcji.

Opat Walenty Żaboklicki dokonał w 1808 r. generalnej wizytacji duszpasterskiej podległych Czerwińskowi prepozytur, zwracając szczególną uwagę zarówno na stan techniczny obiektów sakralnych jak i prowadzoną przez zakonników czerwińskich pracę duszpasterską. Wizytacją duszpasterską objęte zostały prepozytury w: Nasielsku, Krasnem, Lubotyniu, Zuzeli, Wieliszewie, Pomiechowie i Skołatowie. Dnia 25 VI 1808 r. przeprowadził również wizytację kościoła i klasztoru w Czerwińsku, bowiem do kościoła konwentualnego w latach 1777-1778, jeszcze za czasów opata Józefa Sosnkowskiego została przeniesiona parafia św. Wojciecha w Czerwińsku²².

Ostatnim opatem czerwińskim był Stanisław Długołęcki, który w latach 1782-1783 pracował w charakterze wikariusza kościoła parafialnego w Czerwińsku spełniając jednocześnie funkcje kaznodzi i profesora teologii moralnej, zaś od 1795 r. przeora konwentu. Obejmując urząd opacki w Czerwińsku był jeszcze prepozytem kościoła św. Jerzego w Warszawie²³. Urząd opacki sprawował zaledwie trzy lata do 1819 r., w tym okresie przyjął śluby wieczyste siedmiu ostatnich profesów czerwińskich, byli to: Franciszek Salezy Milewski [k. 83-83v], Michał Mateusz Brochocki [k. 84-84v], Józef Sebastian Remigiusz Bońkowski [k. 85-85v], Wojciech Gelazy Wyrzykowski [k. 86-86v], Jan Moczulski [k. 87-87v], Norbert Feliks Zaleski [k. 88-88v] i Jakub Rapacki [k. 89-89v].

Dnia 17 IV 1819 r. jak już zaznaczono na mocy bulli *Ex Imposita Nobis* został wydany dekret likwidujący szereg domów zakonnych w diecezjach Królestwa Polskiego w tym w diecezji płockiej. Ostatecznie przygotowany dekret kasacyjny przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego został podpisany przez ciężko chorego arcybiskupa warszawskiego i Prymasa Królestwa Polskiego, Franciszka Skarbka-Malczewskiego na dzień przed śmiercią. Na mocy tego dekretu klasztor w Czerwińsku przestał istnieć²⁴. Ostatni opat czerwiński Stanisław Długołęcki pozbawiony macierzystego klasztoru zamieszkał przy prepozyturze klasztornej w Błoniu, zaś 20 XI 1819 r.

²² Tamże, s. 76.

²³ Tamże, s. 77-78.

²⁴ P. P. G a c h, *Zakony w diecezji płockiej w pierwszej połowie XIX wieku*, „Studia Płockie”, 4/1976, s. 232.

został instytuowany jako prepozyt kościoła w Krasnem, gdzie prawdopodobnie zmarł w 1829 r., zaś po jego śmierci biskup płocki, Tomasz Ostaszewski 15 XII 1829 r. oddał kościół w Krasnem Idziemu Godlewskiemu²⁵. W obliczu trudnej sytuacji po likwidacji wielu domów zakonnych na terenie diecezji płockiej stanął ówczesny ordynariusz Tomasz Ostaszewski (1809-1817), a po jego śmierci Adam Michał Prażmowski (1817-1836)²⁶. Biskup Tomasz Ostaszewski w piśmie z dnia 26 III 1817 r. do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego napisał „[...] z 260 kościołów parafialnych składających diecezję, 60 jest wakujących dla niedostatku kapłanów świeckich do 12 parafii dostarcza księży Zgromadzenie Kanoników Regularnych z Czerwińska, do 2 Zgromadzenie Miechowitów (Bożogrobców) w diecezji krakowskiej znajdujących się, 4 kościołami parafialnymi zarządzają benedyktyni wzięci z klasztoru pultuskiego, 2 misjonarze z Mławy i 2 franciszkanie z Dobrzynia. Szkoły Publiczne utrzymują XX. Benedyktyni w Pultusku, XX. Bernardyni w Skępem, XX. Reformaci w Żurominie”²⁷. Postulaty biskupa Ostaszewskiego co do złagodzenia zasad przyjmowania kandydatów do kapłaństwa diecezjalnego jak i zakonnego nie spotkały się ze zrozumieniem członków Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Również i biskup Adam Michał Prażmowski był wielokrotnie upominany przez ministra Stanisława Kostkę Potockiego, aby w swojej działalności duszpasterskiej i zarządzaniu diecezją płocką przestrzegał postanowień dekretu z marca 1817 r. Wywieranie tego rodzaju presji na biskupa świadczyło dobitnie, iż nie udawało się Komisji wprowadzać swych postanowień w życie²⁸, bowiem na mocy decyzji biskupa płockiego pozostali zakonnicy czerwińscy, podobnie jak i ostatni opat Długołęcki zostali wyznaczeni do pracy duszpasterskiej na terenie diecezji płockiej. W samym Czerwińsku przy kościele parafialnym jako proboszcz pozostał dotychczasowy przeor konwentu Onufry Barcikowski z wikariuszami, Michałem Brochowskim i Michałem Wyrzykowskim. Dwaj ostatni wymienieni są jako profesii czerwińscy w *Księdze Profesji*, składający śluby wieczyste w 1815 r. na ręce opata Stanisława Długołęckiego. Po śmierci Onufrego Barcikowskiego kome-

²⁵ H. Folwarski, *Poczet opatów klasztoru...*, s. 79. S. Litak, *Parafie i ludność diecezji płockiej w II połowie XVIII wieku*, „Studia Płockie”, 3/1975, s. 240-242.

²⁶ T. Z e b r o w s k i, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 58-59; P. P. G a c h, *Zakony w diecezji płockiej...*, s. 227-231.

²⁷ P. P. G a c h, *Zakony w diecezji płockiej...*, s. 227.

²⁸ Tamże, s. 228.

narzem w Czerwińsku został mianowany przez biskupa Prażmowskiego, Sebastian Kowalewski, kapłan diecezji płockiej²⁹.

Przenalizowana *Księga Profesji* ostatnich 100 lat istnienia klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku ukazuje nie tylko liczebność konwentu czerwińskiego ale również spełniane funkcje, w tym także duszpasterskie zarówno w podległych konwentowi prepozyturach jak i parafiach diecezji płockiej. Szczególnie po kasacie klasztoru widać, że rola zakonników czerwińskich w placówkach duszpasterskich była znaczna, świadczy o tym fakt zabiegów wspomnianych biskupów płockich o możliwe jak najliczniejsze pozostanie zakonników na terenie diecezji i dalsze posługiwanie duszpasterskie. Znaczącym uzupełnieniem dla badań nad działalnością duszpasterską zakonników czerwińskich byłoby przeanalizowanie zachowanych wizytacji biskupich z tego okresu co bez wątpienia pozwoliłoby na uzyskanie pełniejszego obrazu aktywności pastoralnej kanoników regularnych z Czerwińska.

Jolanta Małgorzata MARSZAŁSKA – dr hab. nauk humanistycznych w zakresie historii. Prowadzi badania nad księgozbiorem rodowym książąt Lubartowiczów-Sanguszków, małopolskimi księgozbiórami klasztorowymi m. in. benedyktynów, cystersów i karmelitów bosych a także historycznymi księgozbiórami diecezji tamowskiej i płockiej. Jest autorką ponad 100 artykułów i 8 książek w tym m. in. *Katalog inkunabulów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie* (Tarnów-Kraków 1997), *Biblioteka opactwa cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków* (Tarnów 2007).

²⁹ H. Folwarski, *Poczet opatów klasztoru...*, s. 79.